

"הוּ מִתּוֹנִים בְּדִין" [אבות, א, א]

[פרשת אמור, (שיחה 2) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה".
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

בסוף הפרשה, מובא המעשה הבא:

"ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל, וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי. ויקוב... ויקלל ויביאו אותו אל משה. ויניחוהו במשמר". (ויקרא כד, י-ב).

ובאמת, הפרשה עלומה, וטעונה הסבר.

א. ראשית, מה זה חשוב מי היתה אמו של המחרף ומגדף?

ב. ושנית, משום מה התורה הקדימה לספר ש"וינצו", ואין זה חשוב לעיקר הדין. הבעיה היתה "ויקוב ויקלל" ועל זה נענש, ומה יש לנו לדעת מה היא הסיבה שקדמתה לכך?

ג. ועוד, אם המחרף היה בן איש מצרי ונגיד שזהו מה שגרם לו, מה חשוב לנו לדעת שהאיש שכנגדו היה איש ישראלי. די בכך שהתקוטט. עם מי התקוטט לא חשוב לנו לדעת, האם הוא איש ישראלי או לא!

תרגום יונתן מביא לנו ממסורת הדורות על מה התקוטטו.

זה האיש שהיה גר, היה בן הישראלית שנאנסה ע"י הגוי, ומשה הרג את אביו (המצרי) - (ענין שמות רבה א, כח - כל הענין). ועכשיו רצה להקים אהלו ליד שבט דן (שבט של אמו) והם מנעו ממנו. בא לפני בית דין של משה לתבוע תביעתו, וגם שם שללו ממנו זכות זו, כי "משפחת האם" אינה משפחה. ואז יצא לקלל, והתחיל 'בן ישראלי לריב אתו, ומתוך מרירות נפשו של 'בן הישראלית' יצא לחרף.

ובכך נענה על שאלותינו.

לשאלה א (מדוע ציינו עניין אמו?)

היתה השפעה שלילית כפולה לאיש גר זה. מצד אביו שהיה גם נואף וגם אכזרי. ומצד אמו שלא שמרה על גדרי צניעות הדיבור, שהיתה פטפטנית ויושבת ליד פתח ביתה ואומרת שלום לכל עובר ושב (ויקרא רבה לב, ה). כבר דברנו בשיחה הקודמת לפרשתנו, שעניין מצוות החינוך נובע מכך שהבן או הבת הם ההמשך של ההורים, בהם מושרשים תכונות נפשיות של ההורים. המחנך את הוולד רק מוציא לפועל יסודות נפשיים שהיו מוסתרים אצל ההורים, ומתגלים אצל הצאצא. אין החינוך 'דבר נוסף' על חיובי ההורה, אלא גילוי ממה שכבר נמצא אצלו. ולכן, גם 'בן הישראלית' הזה הבשיל את הרע שהיה נטוע בו, בתורשה. / מובן מאליו שיש בכוחה של בחירה חופשית לשנות את הנתיב. רק מדובר פה על 'עמדת פתיחה' של נסיונותיו של האדם.

לשאלה ב (מדוע ציינו מה קדם לגידוף?)

אבל התורה מספרת "וינצו" לומר ששני המתקוטטים היו שותפים לפשע.

וזה מפורש ב"כלי יקר" כאן – "לא פָּרַט הכתוב שם של אחד מהם, להורות שהיו שניהם פגומים. [נראה לי להוסיף הערה: כן כתב גם כן אדמו"ר מאיזביץ ב"מי השילוח" בסוף פ' בלק אודות זמרי וכזבי שהתורה לא ספרה את שמותיהם, כי שניהם לא נתקנו עד אחר שנהרגו. ולכן, רק בתחילת פ' פנחס מפרטים כבר את שמותיהם].

ממשיך ה"כלי יקר": כי כל היוצא לריב מהר, (לשון פסוק במשלי כה, ח) ודאי הוא פגום, ואינו מן האנשים הנודעים בשמם לשם ולתהלה, אלא מן הפחותים, אנשי בליעל גם בְּנֵי בְּלֵי שָׁם, (איוב ל, ח) ולא היה להם כי אם שם-היחוס של אבותם, שזה היה בן ישראלית וזה היה בן ישראלי.

ועל כן נאמר 'וינצו במחנה' כי שניהם היו בעלי מצה ומריבה ונתגלגל חוב על ידי חייב, (=בן הישראלי!) כי ע"י שזה הישראלי נכנס עמו למריבה, גרם לו לגדף שם ה' הנכבד... "עכ"ל.
(הערה: וכן הוא לגבי בית דין המשביעים בעל דין, מכריזים "סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה" וזה כולל גם בעל דין שכנגדו, בגלל שלא ויתר על הכסף ולכן הביא אותו לידי שבועה חמורה וזלזול בכבוד שמים - שבועות לט:)).

לשאלה ג

ומה שחשוב להודיע לנו שהשותף למריבה היה "בן הישראלי", [יש שדרשו לשבת], כי אחרי שבית-דינו של משה רבנו פסק שעל הגר להיזי את אהלו, לבו של "בן ישראל" יתחמם בקרבו שהגר יציית לפסק, תיכף ומיד! ולא ישתהה ולא יפקפק בפסק זה.
יותר מזה, טוען הגרש"ז קלם, כי היתה בזה נגיעה של "יראת שמים", כי חששו ל"הרחק משכן רע", ויש לסלק את המטרד והמפגע שלא יאונה להם נזק רוחני לא להם ולא לילדיהם הקטנים, מסביבות הרשע והשפעתו. ולכן כתב "בן הישראלי", כי זה בא לו מצד נטיית כל ישראל להזהר מן ההשפעה הקולקלת.

ואעפ"כ, אין למהר לריב!.

[א] חז"ל לימדו אותנו יסוד זה בברכות (ז.כ.), שדורות ראשונים היו רגילים לנסים מן שמים, כי מסרו נפשם על קדושת השם. לדוגמא, ר' אדא בר אבהה ראה אשה אחת הולכת בשוק בגלימה אדומה, ויש בדבר פריצות במנהג צניעות של בנות ישראל (לפי פי' "הערוד", מובא בגליון הדף) וי"מ בגלל חשש שעטנו. בכל אופן, התברר אח"כ שהיתה כותית והיא פטורה מן המצוות. (פשטות הסוגיא היא ש"מסירות נפשו" היתה בכך שתלש ממנה הבגד, ואין לך דור שאין בו ליצינים, והיו שאמרו עליו גנאי על שאוחז באשה ועושה לה כן. ואעפ"כ, כדי להציל אותה מחטא כזה בעתיד, וכן ללמד כל שאר בנות ישראל לקח, ר"א קבל על עצמו בזיונות כאלו, כדי להציל את הזולת). כאשר האשה תבעה אותו לבית דין, ונקנס 400 זוז. (משכורת של שנתיים עבודה (!), כדברי ר"ע מברטנורא, סוף מסכת פאה). שאל אותה ר' אדא מה שמה, וענתה, "מתון". ואמר שלמד מזה ש - "מתון מתון (=מאתים, מאתים) - 400 זוז שויא" עכ"ל.
וכבר כתוב ביומא פג: שתפקידו של אדם גנוז בשם שקראו לו הוריו. כאן החידוש הוא שאפילו אצל אשה נכריה יש תוכן ומשמעות לשם שלה. הקב"ה הביא אותה לעולם כדי ללמד לר' אדא מוסר, שיהיה יותר מתון בחירוף-נפש שלו למען קידוש ה'. כלומר, עצם המעשה היה טוב, אלא שהיה צריך להיות יותר מתון ולשאול אותה מקודם משום מה היא לובשת "כרבלתא". אם היה עושה כך, היה מבין ממנה שהיא כותית.
סיפור זה מובא ע"י הגר"ח שמואלביץ בשיחותיו לפרשתנו (ח"ג דף נ). ושם מביא ראיות נוספות.

[ב] "רגלים ממהרות לרוץ לרעה". (משלי ו, יח). ויש להתפלל, די לנו בעצם ריצתם לרעה. מה אכפת לנו "ממהרות"? והוא [הר' שמואלביץ] מביא מביצה (כה:.) "נטיעה - מקטע רגליהון דקצבא", ופירש רש"י נטיעת ערלה שאמרה תורה להמתין שלש שנים מלאכול פירות, מקטע רגלי הקצבים הממהרים לאכול קודם הפשט וניתוח, ופעמים שנמצאת טריפה. וכתבו התוספות בודאי ליכא איסור דמשנשחטה היא עומדת בחזקת היתר. מיהו אם נמצאת טריפה לאחר שאכל, הוא נענש כשוגג ולא כאנוס, שלא היה לו למהר כל כך. עכ"ל.
כלומר, ממה שממתינים בעץ ערלה שלוש שנים, לומדים את המדה היקרה של מתינות.

[ג] וכן בענין הדיינים, אשר הם ודאי רוצים להציל עשוק מיד עושקו, ורוצים למנוע כל דבר עוול. אעפ"כ אסור להם למהר.

- "אשרו תמוץ" - אשרו דין שמחמיץ את דינו (=מתעבב מלפסוק עד שיעיין היטב) (סנהדרין לה.), וישקול את הצדדים לאט לאט, ויהפוך בטענות של כל הצדדים. ואם לא כן, קרוב הדבר שייכשל בהוראה.

• ולכן כתוב "ולא תעלה במעלות על מזבחי, אשר לא תגלה ערותך עליו" (שמות כ, כו). – ידוע כי לשכת הגזית, שם סנהדרין גדולה, היתה ליד המזבח. ונרמז כאן שאסור להם לפסוע "פסיעות גסות" (=במחשבות מהירות ומסקנות חפוזות), כי אם כן, עלול שיתגלה 'ערוה', דהיינו בושתם וקלונם.

• ולכן "לעולם יראה דיין את עצמו כאילו חרב מונחת בין ירכותיו" (מקום מאד רגיש, ובתנועה קלה של חוסר זהירות, עלול להחתיך אנושות). (סנהדרין ז.). מדוע נקטו חז"ל ביטוי "בין ירכותיו"? נראה לומר, כי ע"י הפעלת שתי הירכיים האדם הולך צעד אחר צעד באטיות, ולא קופץ בבת אחת בשתי רגליו. (רמב"ם, "פירוש המשניות" לאהלות ח, ה). כלומר, שהדיין יכלכל דבריו באטיות.

מעין זה אמר ר' נחום זאב, בנו של הגרש"ז מקלם, כאשר נשאל ע"י "חסידים" במה היתה גדולתו של אביו? וענה כי אם יתארו לעצמם אדם המדבר אבל יש אזמל חד בתוך פיו וליד לשונו, ומדבר בזהירות שמא ייחתיך ע"י תנועה בלתי נכונה. כך אביו שקל כל מלה לפני שהוציאה מפיו, שמא יש בכך דבר שקר, או גוזמא, או דבר גנאי, או דבר של בטלה וכיו"ב.

נחזור לענייננו.

[לאור הלימוד בשבח המתנינות ושיקול הדעת, נמצינו למדים שיטה ב', – כי יש הדורשים את בן הישראלי הנ"ל לגנאי!] – גם בן האיש הישראלי אשם, בכך שנכנס למריבה עם בן הישראלי.

שלמה המלך ע"ה אמר, "דברי חכמים בנחת, נשמעים; מזעקת מושל, בכסילים" (קהלת ט, יז) כלומר, דיבור הנאמר בנחת הוא נשמע, והשומע יציית. אבל כשמגבירים קול צווחה וזעקה, אז השומע מתעקש כנגדו כי גם הוא צריך "להוכיח" לזולת שאיננו טועה כלל.

בפסוק אח"כ כתוב "טובה חכמה, מקְלֵי קרב" – וחז"ל העירו הערה מצוינת:

"גדול פיטטון (=סעודה) שעשה אלישע, יותר מכל המלחמות שעשה יורם בן אחאב.

פירוש – נֶאֱמַר במלכים ב' (ו, פסוקים כא-כג) 'ויאמר מלך ישראל אל אלישע כראותו אותם (את מחנה ארם שבוי בידו ע"י נס), האִפָּה אכה, אבי? / ויאמר: לא תכה, הֶאֱשֶׁר שְׁבִיֶתָּ בחרבך ובקשתך אתה מכה? שִׁים לחם ומים לפנייהם ויאכלו וישתו וילכו אל אדוניהם. / וַיִּכְרֶה להם כֶּרֶח (=סעודה) גדולה ויאכלו וישתו, וישלחם וילכו אל אדוניהם. ולא יִסְפוּ עוד גדודי ארם לבוא בארץ ישראל!"

כלומר, בכל מלחמותיו, היו נחלשים ונכנעים, ואח"כ מתחזקים ובאים שוב כדי לחסל את ישראל. אבל כאשר אלישע ייעץ להתנהג עם השבויים בחנינה ובחסד, פעל הדבר "שלום לדורות". לכך נאמר "טובה חכמה – מכלי קרב". (תדא"ר ז'). כלומר יש להתנהג במתינות וביישוב הדעת.

אמנם חכמה זו קלה יותר למבוגרים ובעלי נסיון מאשר לצעירים.

הזקנים ראו על עצמם ועל אחרים ש"פרי המהירות, חרטה". ("מבחר פנינים" של רשב"א). וכן ראו הנזקים של "אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה יצא עתק מפיכם" (שמו"א ב'), ודוקא "ולשון רִכָּה, תִּשְׁבֶּר גְּרָם". (משלי כה, טו)

חז"ל שידעו כל דבר, ייעצו: "ג' דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת, ואעפ"כ צריך למימרינהו בניחותא, כי היכי דליקבלינהו מניה" (שבת לד.). כלומר, סגולה גדולה שיקבלו ממנו, אם ידבר בנחת.

והנה יש שם בגמרא דבר פלא – "אמר רב אשי, אנא לא שמיע לי הא דרבה בר רב הונא, וקיימתי מסברא". וקשה לנו, מאי נפקא מינא מדברי רב אשי על עצמו? ומה ענין זה של "סברא" כי אם זהו דבר תורה, צריכים לקבל מפי רב, במסורת הדורות, ולא מסברא?

אלא יש כאן יסוד גדול.

ר"א אבן עזרא אומר, שהתורה לא ניתנה אלא לבעלי "דעת". (על שמות כ, א) ומי שאין לו דעת, הא כיצד יקבל ויבין דברי תורה? בכל שאר חלקי תורה, יש פנים לכאן ולכאן, ומבלעדי מסורת רבותינו היינו לפעמים מתקשים לבחור לנו איזה דרך צוה לנו ה'. אבל בדבר זה שיש להיות מתונים ויש לדבר בנחת, אין לזה כלל צד שני של מטבע-הדין!. כל בעל סברא יעלה על דרך המלך, אפילו מבלי מסורת הדורות. (אמנם רבה בר רב הונא חשב שיש צורך להורות הנהגה זו, כיון שכל אדם הוא נגיד ומצנן בתוך ביתו, ולהיות כל איש שורר בביתו, לכאורה יחשבו התלמידים שכאשר מדברים בטון של החלטיות ובדרישה נחרצת ישיגו תוצאות בטוחות, ששלושה ההלכות הללו יתבצעו ללא פשרות וללא דיחויים. ולכן כדי לבטל ההנהגה אמינא הזו, הצטרף להוסיף סייג שידברו בניחותא. אבל רב אשי אמר שהתוספת מיותרת, כי כל בעל סברא ישרה יבין לבד ולא יטעה בזה).

בסיכום:

גם כאשר בן הישראלי התקוטט בענין הנוגע לכבוד-שמים (=להישמע לפסקו של בית דין של משה רבנו), הוא חטא במה שמיהר לריב. כדברי אחד מגדולי עולם ששימש ברבנות עשרות שנים – "כל שנותי, המון אנשים רבו אתי מריבות, אבל אני, ברוך ה', לא רבתי עם אף אחד". כלומר, הוא לא השיב מאומה.

וזהו שאמרו:

- "הנעלבים ואינם עולבים, (אבל עדיין הם מצטדקים ועונים. אבל יש עוד סוג):
- שומעים חרפתם ואינם משיבים, (כלום, ואלה יותר צדיקים מאשר הקבוצה הראשונה, אע"פ שבכל זאת הם מצטערים בליבם על הביזיון. אבל יש עוד סוג שלישי מעולה ביותר)
- עושים מאהבה ושמים ביסורין!. (יודעים שבזיונם עוד ינכה להם מעוונותיהם, ושמים בכך) (שבת פח:).

ועוד יעצו חז"ל –

- "דאמור רבנן: חברך קרייך "חמרא"? אוכפא לגבך מוש". (בי"ק צב:), [אם חברך כינה אותך "חמור": הסכם עימו ולך ושים על גבך אוכף]. ומפרש רש"י: "כלומר טול אוכף של חמור והסירהו אליך ושים אותו על גבך, כלומר הודה לדבריו ואל תענהו". עכ"ל.
- "טובנה דשמע ואדיש, חלפוה בישתיה מאנה". [סנהדרין ז:]. – מפרש רש"י: "אשריו ששומע חרפתו ושותק, ומרגיל בכך, הלכו להם בשתיקתו מאה רעות שהיו באות עליו ע"י התגר".

בענין הסוגיא הידועה "אפילו האב ובנו הרב ותלמידו שעוסקין בתורה בשער אחד נעשים אויבים זה את זה, ואינם זזים משם עד שנעשים אוהבים זה את זה" (קידושין ל:). – מפרש מהר"י אייבשיץ ("יערות דבש") דהיינו רק אם לומדים תורה לשם שמים.

כלומר, הם לא לומדים כדי להרבות לעצמם שכר לעוה"ב, וכל שכן לא כדי להשיג כבוד בעוה"ז, כי אם לברר דעת המקום ב"ה, בכדי לעבוד אותו בנאמנות. ואז המלחמה ביניהם היא רק בין האמת והשקר, אבל לא בין אדם לחברו ח"ו (וכך משמעות דברי שו"ת חתם סופר, חלק ו' תשובה פ"ה, ועיין "אדיר במרום" לרמח"ל, דף לט).

כלומר, המלחמה היא להציל את החבר מן טעותו. וכאשר הלומד לשם שמים מבטל את אישיות עצמו, הוא מתגבר על סטרא אחרא של מדות רעות ואיננו שונא את השני כשלעצמו, כלל. מובן מאליו שנעשים "אוהבים זה את זה". ואומר מהר"י אייבשיץ שכאשר אין המחלוקת מסתיימת כך, סימן מובהק הוא לנו שלא היתה מחלוקתם לשם-שמים.